

УДК 37.091.64:[001:061.1(100)]

ПОЛІТИКА ПІДРУЧНИКОТВОРЕННЯ (У НАПРАЦЮВАННЯХ ЮНЕСКО)

Чекрій Ірина, здобувач, Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, вчитель англійської мови, Тернопільська загальноосвітня школа І–ІІІ ст. № 3.

ORCID: 0000-0003-3117-5439

E-mail: kolochun-iryna@ukr.net

У статті вказано на зв'язок освіти та політики. На основі досліджень, проведених науковцями ЮНЕСКО, сформульовано визначення поняття «політика підручникотворення». Описано особливості реалізації проєктів з підручникотворення, які включають три компоненти: адаптацію навчальної програми, підвищення кваліфікації вчителів і налагодження процесу видання навчальних книг. Визначено основні недоліки, які мають місце через недостатнє планування і недосконалу розробку таких проєктів: невідповідність рукопису вимогам і цілям чинної навчальної програми, незадовільна підготовка вчителів, затримка з видання навчальних книг.

Ключові слова: політика підручникотворення, ЮНЕСКО, навчальна книга, навчальна програма, освіта, недоліки, завдання, школярі.

TEXTBOOK POLICY (BASED ON UNESCO MATERIALS)

Chekrii Iryna, Graduate Student, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Teacher of English Language at Ternopil Secondary School.

ORCID: 0000-0003-3117-5439

E-mail: kolochun-iryna@ukr.net

The article justifies connection between education and policy. Due to the researches, conducted by UNESCO scientists, the definition of notion "textbook policy" is defined. The peculiarities of the implementation of textbook design projects are described, which include three components: adaptation of the curriculum, upgrading of teachers' qualifications and process adjustment of publishing textbooks. In cases of insufficient planning and imperfect development of the following projects main shortcomings are identified: inconsistency of the manuscript with the requirements and objectives of the current curriculum, poor teacher training, delays in textbook publishing. It is detailed that the textbook policy should be aimed at helping students learn to live and coexist as one nation by integrating values of co-existence, respect and tolerance into the curriculum. The importance of improving the textbook as a major component of the educational policy system is explained. It is found out that, according to the World Declaration on Education for All, UNESCO's main objective in this area is to provide all pupils with learning materials (textbooks and other elements of the educational and methodological complex) of high quality. Due to the organization's department on the quality of learning, three main tasks for textbook policy are described: development of the textbook policy at national and international levels; improving the quality of new textbooks and improving the ones already published; increasing access to textbooks for all pupils. The basic strategies to fulfill these tasks are also discussed. There is a wide range of materials developed by UNESCO scientists to help scholars, government officials and authors (especially those working in countries with extremely limited financial resources and facilities) to contribute to improving the textbook industry.

Keywords: textbook policy, UNESCO, textbook, curriculum, education, disadvantages, tasks, students.

Взаємозв'язок між політичною ситуацією в країні та розвитком галузі підручникотворення дуже тісний. Вони впливають одне на одного: навчання ставить нові цілі, що будуть висвітлені в підручнику, а навчальна книга перед використанням у школі проходить через усю політичну систему; навчання закладає підвалини для формування ставлень, які неодмінно накладають відбиток у політиці; через освіту уряд країни може добре закріпити у свідомості школярів поняття глобальної відповідальності, подолання жорстокості та інших ситуацій, з якими щодня стикаються школярі [6, с. 62]. Саме тому, важливо, щоб кожна держава могла розробляти і покращувати політику в галузі підручникотворення для налагодження роботи в ній та забезпечення школярів якісними навчальними матеріалами.

Проблема політики підручникотворення цікавить багатьох науковців ЮНЕСКО. Е. Гачукія (E. Gachukia) і Ф. Чанг (F. Chung) [4] вивчають основні умови розробки політики підручникотворення та її важливість. К. Бругейллес (C. Brugeilles) та С. Кромер (S. Cromer) [2] займаються проблемою політики підручникотворення як ключового елемента освітньої політики. І. Гюрол (I. Gurol) та Д. Тарба (D. Tarba) [5] вивчають взаємозв'язок між добре розвинутою політикою підручникотворення та якістю навчальних книг. В Україні політика підручникотворення не вивчається як окрема проблема, а є складовою освітньої політики.

Мета статті: вивчити поняття «політика підручникотворення» та дослідити її особливості.

Розвиток політики підручникотворення – один із важливих напрямів діяльності ЮНЕСКО. Він детально висвітлений у плані дій «Навчання для усіх», який був затверджений у 2000 році на Світовому освітньому форумі у Дакарі. Учені зазначили, що існує потреба у створенні стандартів якості, затверджених на міжнародному рівні. Саме тому ЮНЕСКО зобов'язалася сприяти проведенню переговорів між країнами-учасницями на правових засадах для покращення якості освіти [11].

На основі напрацювань ЮНЕСКО під поняттям «політика підручникотворення» розуміємо усі методи, підходи та заходи, які спрямовані на розробку, створення, аналіз та оцінювання, затвердження, видання та розповсюдження підручників на законодавчому рівні та відповідають державним стандартам і вимогам. Політика в цій галузі дає змогу добре налагодити роботу в ній для досягнення основної цілі – забезпечення всіх учнів якісними підручниками.

Політика підручникотворення почала розвиватися швидкими темпами у кінці 70-х років ХХ століття завдяки зусиллям міжнародних організацій. Якщо у 1973 році лише 6 % освітніх проєктів, що фінансувалися Світовим Банком, вміщали компонент аналізу й оцінювання підручників, то до 1983 року ця частка зростає до 43 % і продовжує підвищуватися. Окрім цього, ЮНЕСКО провела ряд проєктів, що стосувалися розробки політики підручникотворення у Філіппінах на суму 25 мільйонів доларів, інвестованих Світовим Банком. Ці проєкти були ініційовані у 1976 році і сприяли підвищенню якості підручників та позитивно вплинули на результати навчання школярів.

Дослідники ЮНЕСКО акцентують увагу на тому, що реалізація проєктів з підручникотворення – це клопіткий і довготривалий процес, який включає три компоненти: адаптацію навчальної програми (внесення поправок і уточнень), підвищення кваліфікації вчителів і налагодження процесу видавництва навчальних

книг. Без ретельного планування і значної роботи над цими складовими, проекти щодо розробки і видання підручників можуть мати значні недоліки:

- невідповідність рукопису вимогам і цілям навчальної програми;
- незадовільна підготовка вчителів (якщо підвищення кваліфікації проводилося до внесення змін у навчальні програми);
- затримки з виданням навчальних книг.

Учені Е. Гачукія (E. Gachukia) і Ф. Чанг (F. Chung) переконані, що політика підручникотворення повинна бути спрямована на те, щоб допомогти школярам навчитися жити та співіснувати як одна нація (особливо це стосується тих держав, де проживає велика кількість меншин). Цього можна досягти лише шляхом інтеграції цінностей співжиття, поваги і толерантного ставлення у навчальну програму. Навчання має пропагувати серед молодого покоління відчуття єдності нації, підкреслювати фактори й особливості, що сприяють об'єднанню людей [4, с. 8]. Освіта має на меті дати школярам необхідні знання, сформувати навички та ставлення для розвитку критичного мислення, інновацій і можливості самостійно приймати рішення за допомогою імплементації методів навчання, які відображають соціальні, економічні та культурні сфери життя [4, с. 9].

На важливості проведення політики в галузі підручникотворення наголошують науковці К. Бругейллес (C. Brugeilles) та С. Кромер (S. Cromer). Вони переконані, що підручник має бути в центрі освітньої політики, оскільки:

- він сприяє розвитку національної та міжнародної політики для досягнення основної цілі «навчання для усіх» з урахуванням політичних та економічних факторів;
- процес підручникотворення передбачає залучення великої кількості фахівців, починаючи від законодавців і закінчуючи працівниками видавництва;
- підручник впливає на процес формування світогляду не лише учнів, але й їхніх сімей, громади та суспільства в цілому [2, с. 6].

Підручник також важливий засіб соціалізації та передачі знань і цінностей; предмет численних досліджень з огляду на зміст освіти (для покращення якості навчання та відбору універсальних людських цінностей для життя в суспільстві); технічного забезпечення (удосконалення процесів видавництва і доставки); системи освіти в цілому (узгодження завдань, цілей навчальної програми) [2, с. 7].

Мета діяльності ЮНЕСКО в галузі підручникотворення полягає в тому, щоб забезпечити усіх школярів якісними підручниками і навчальними матеріалами. На основі світової декларації «Освіта для усіх» [12] відділ ЮНЕСКО, що займається оцінкою якості навчання, визначив три завдання для проведення політики підручникотворення:

- розвиток політики підручникотворення на національному і міжнародному рівнях;
- покращення якості нових підручників та удосконалення уже виданих;
- збільшення доступу до підручників усім школярам [2, с. 8].

Для виконання цих завдань вчені пропонують імплементацію наступних стратегій. Для розвитку політики підручникотворення слід:

- шукати порозуміння та одностайність у міжнародних нормах і стандартах;

– дотримуватися правового підходу (стратегія ЮНЕСКО щодо прав людини задекларувала новий погляд на вивчення цього феномена як невід’ємної частини навчання і його імплементацію в усі сфери освіти на практиці. Правовий підхід також повинен забезпечувати поширення вивчення прав людини на всі компоненти навчального процесу, включаючи навчальну програму, підручники, методи, засоби і підвищення кваліфікації вчителів [3, с. 11]. Результатом такого підходу до підручничотворення має стати подолання всіх видів суперечностей і стереотипів, упередженого і нетолерантного ставлення, жорстокої поведінки);

– сприяти розвитку і становленню держаної і регіональної політики підручничотворення. Як зазначають І. Гюрол (I. Gurol) та Д. Тарба (D. Tarba), налагоджений діалог між усіма представниками освіти і сектору підручничотворення сприятиме розробці якісних навчальних матеріалів для вчителів, доступу до інформації, розвитку регіональних мереж із забезпечення учнів підручниками [5].

Основною метою проектів ЮНЕСКО у галузі підручничотворення протягом минулих десятиліть був аналіз навчальних книг для вилучення образливого і неприпустимого змісту, а також допомога розробникам навчальних програм, авторам, редакторам і працівникам видавництва у визначенні критеріїв оцінювання тексту відповідно до цього принципу. Хоча цей підхід і далі активно застосовується, він є одновимірним і дає змогу розглянути підручник лише з однієї перспективи – виховний аспект. Новий і удосконалений погляд на підручники визначає якісні навчальні матеріали як такі, що заохочують учня до процесу набуття знань, навичок і формування ставлень, необхідних для того, щоб стати відповідальними громадянами своєї держави і світу в цілому. Підручник має правову (законну) силу як засіб медіа для авторитетного спілкування і збереження місцевих цінностей, історії, формулювання майбутніх перспектив – регіональних та міжнародних [3, с. 12].

Для виконання другого завдання – покращення якості навчальних матеріалів науковці радять:

– переконатися, що розробка навчальних книг відбувається в першу чергу для покращення якості навчання. Удосконалення якості навчальних матеріалів передбачає усвідомлення їхньої ролі в навчальному процесі. Навіть у дуже ранньому віці багато дітей, які починають навчання у школі, вже володіють високим рівнем мовної компетенції, навичками письма і відчуттям індивідуальної приналежності до своєї сім’ї. Вони також мають уже сформовані ставлення і модель поведінки, встановлені в сім’ї. Коли діти стають активними учасниками діяльності шкільної громади, середовище школи забезпечує основу взаємозв’язків з їхніми однолітками, вчителями, адміністрацією [3, с. 13]. У багатьох державах автори підручників націлені на отримання лише високих результатів знань, що призводить до авторитарності викладу матеріалу, який передбачає вузьке бачення предмета, не відображає різноманітності підходів до вивчення певного феномена і форм навчання, життєвого досвіду, культурних цінностей членів суспільства. Як результат: зміст підручника не відповідає сучасним вимогам і потребам школярів. Відповідно до принципу «навчання для усіх» науковці переконані, що підручник XXI століття повинен відображати методи, що враховують індивідуальні особливості учнів, різноманітні підходи до вивчення предмета чи поняття, які не лише сприяють набуттю знань з дисципліни, але й ведуть до формування навичок, потрібних для життя, і заохочують учнів до різного роду

взаємодії з навколишнім середовищем і суспільством. Важливо визнати, що зараз у такому швидкому темпі розвитку світу, як ніколи раніше, зросла потреба людей різного віку в освоєнні нових понять, розумінні нових поглядів та набутті все складніших навичок [3, с. 15];

– використовувати усі можливості для змін. Під можливостями до змін ЮНЕСКО вбачає кардинальне реформування елементів системи освіти на певному етапі історичного розвитку. Коли держава бачить непідготовлених до життя людей після проходження навчання або ж після військових дій на території країни, головним завданням урядовців є з'ясування причини виникнення цих суперечностей і конфліктів. Очевидно, що однією з них буде недостатня освіченість і не інформованість молодого покоління. Саме тому проекти ЮНЕСКО спрямовані на допомогу таким країнам для забезпечення належного і якісного рівня освіченості усіх громадян, що дасть змогу в майбутньому попередити подібні ситуації. У цьому випадку підручник можна розглядати як засіб для поширення ідеї миру, конструктивного вирішення конфліктів і підвищення загального рівня життя людства [3, с. 15];

– заохочувати колективний підхід (має на меті заохочення до активної участі усіх учасників навчального процесу) при розробці навчальних книг. Одним із завдань активного навчання є залучення всіх учнів до процесу, стимулювання цікавості, а також розвиток критичного мислення. Недостатньо продумані, непривабливі та невізуалізовані навчальні матеріали не можуть сприяти цьому. Учені переконані, що сьогодні школярі потребують яскравих прикладів, пов'язаних із життям та пережитим досвідом, відповідності асоціативних ілюстрацій, врахування індивідуальних можливостей та інтересів у підручнику [3, с. 16].

Для збільшення доступу до підручників науковці рекомендують:

– дотримуватися розроблених планів щодо забезпечення учнів підручниками. Важливо переконати уряди країн, особливо ті, що проходять процес реформації та реконструкції системи освіти, закладати у програму дій на майбутні роки достатню кількість коштів, людей, залучених у процес підручникотворення, адже це не лише ефективно вплине на освітній сектор, але також на економіку країни;

– підтримувати спроби децентралізації книжкової галузі, яка покращить якість навчальних книг, збільшить вибір на ринку і дасть змогу вчителям на місцевому рівні вибирати найкращий варіант відповідно до потреб школярів із затвердженого міністерством освіти переліку;

– розробляти альтернативні рішення і майбутні перспективи [3, с. 9]. Звичайно, майбутні перспективи розвитку залежать в першу чергу від розвитку країни. Чим краще забезпечена держава економічно, тим більше вона може досягнути та імплементувати інновацій у галузі підручникотворення. Сучасні інформаційні технології, які розвиваються дуже швидкими темпами, деякою мірою здешевили процес розробки і розповсюдження навчальних книг. Проте існують держави, для яких комп'ютерні технології залишаються ще недосяжними. Тому ЮНЕСКО передбачає розробку і впровадження проектів щодо покращення якості процесу підручникотворення, враховуючи особливості умов, перешкод і труднощів в кожному окремому випадку [3, с. 19].

Недостатнє забезпечення учнів підручниками зазвичай є результатом фінансової неспроможності країни або ж відсутності розробленої політики підручникотворення чи

невмотивованості урядовців до проведення реформ у цій галузі. Щоб змінити цю ситуацію, дослідники ЮНЕСКО радять провести на національному рівні навчання серед урядовців і фахівців з питань підручникотворення. Для цього організація розробила ряд матеріалів, які допоможуть науковцям, урядовцям і авторам з обмеженими фінансовими можливостями, ресурсами і матеріальною базою країни зробити певні зміни. Серед таких праць найбільш відомими є «Довідник зі сталого забезпечення книжками» [1], «12-ти модульна система планування з розробки шкільних підручників», опублікована інститутом ЮНЕСКО з планування навчання [7]; на регіональному рівні допоміжною буде «Базова ініціатива з навчальних матеріалів», яка подає модель визначення проблем, що виникають при створенні книжок для шкіл, включаючи контроль якості у країнах, що розвиваються, з обмеженими можливостями і ресурсами [10]. У державах, що переживають кризу, навіть якщо з'являється можливість створити необхідну кількість підручників, існує проблема нерозвинутої інфраструктури з розповсюдження і транспортування. Як стверджують науковці ЮНЕСКО, які розробили «Програму з покращення якості підручників», важливо також мати належну технічну підтримку на кожному з етапів підручникотворення [9].

У низькорозвинених країнах, де відсутня налагоджена видавнича галузь, міністерства освіти, зазвичай, беруть на себе цю роль. В такому випадку, як стверджують науковці, політика підручникотворення може залежати від:

- урядових інститутів або ж організацій, що діють під наглядом міністерства освіти;
- державних видавництв, які беруть на себе більшу частину обов'язків щодо розробки і друку навчальної книги;
- приватних видавництв, які відповідають за друк і розповсюдження підручників, а плануванням і розробкою рукопису займається міністерство освіти [8, с. 43].

Таким чином, на основі напрацювань ЮНЕСКО, проаналізовано основні аспекти проведення політики підручникотворення; обґрунтовані причини, чому підручник повинен бути в центрі уваги освітньої політики. Особливу увагу звернено на імплементацію правового підходу до покращення якості шкільних підручників. Виокремлено завдання щодо проведення політики підручникотворення (розвиток політики на національному і міжнародному рівнях, покращення якості нових підручників та удосконалення виданих, збільшення доступу до підручників для усіх школярів) та шляхи їхньої реалізації. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у подальшому вивченні досліджень ЮНЕСКО у галузі підручникотворення для розробки рекомендацій щодо розвитку політики у цій сфері в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Askerud P. A Guide to Sustainable Book Provision. Paris: JD Impressions, 1997. 116 p.
2. Brugeilles C., Cromer S. Promoting Gender Equality through Textbooks: A methodological guide. Paris: UNESCO, 2009. 99 p.
3. Education Sector, Division for the Promotion of Quality Education. A Comprehensive Strategy for Textbooks and Learning Materials. Paris: UNESCO, 2005. 53 p.
4. Gachukia E., Chang F. The Textbook Writer's Manual. Addis Ababa: Economic Commission for Africa P. O. Box, 2005. 70 p.
5. Gurol I., Tarba D. Human Rights in Textbooks. Istanbul: Istanbul, 2004. 178 p.

6. Pingel F. UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision 2nd revised and updated edition. Paris: UNESCO, 2009. 83 p.
7. Planning the development of school textbooks: a series of twelve training modules for educational planners and administrators. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000120344>.
8. Seguin R. The elaboration of school textbooks: Methodological Guide. Division of Educational Sciences and Methods of Education. UNESCO, 1989. 63 p.
9. Textbook Quality Improvement Programme: Support to Basic Education in Iraq; final report. Paris: UNESCO, 2005. 59 p.
10. The Basic Learning Materials Initiative: International – (mission); final report. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000143140>.
11. The Dakar Framework for Action: Education for All: meeting our collective commitments (including six regional frameworks for action). Paris: UNESCO, 2000. 77 p.
12. World Declaration on Education for All and Framework for Action to Meet Basic Learning Needs. URL: https://www.unesco.org/education/pdf/JOMTIE_E.PDF

REFERENCES

1. Askerud, P. (1997). A Guide to Sustainable Book Provision. Paris: JD Impressions.
2. Brugeilles, C., Cromer, S. (2009). Promoting Gender Equality through Textbooks: A methodological guide. Paris: UNESCO.
3. Education Sector, Division for the Promotion of Quality Education. A Comprehensive Strategy for Textbooks and Learning Materials. (2005). Paris: UNESCO.
4. Gachukia, E., Chang, F. (2005). The Textbook Writer's Manual. Addis Ababa: Economic Commission for Africa P. O. Box.
5. Gurol, I., Tarba, D. (2004). Human Rights in Textbooks. Istanbul: Istanbul.
6. Pingel, F. (2009). UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision 2nd revised and updated edition. Paris: UNESCO.
7. Planning the development of school textbooks: a series of twelve training modules for educational planners and administrators. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000120344>.
8. Seguin, R. (1989). The elaboration of school textbooks: Methodological Guide. Division of Educational Sciences and Methods of Education. UNESCO.
9. Textbook Quality Improvement Programme: Support to Basic Education in Iraq; final report. (2005). Paris: UNESCO.
10. The Basic Learning Materials Initiative: International – (mission); final report. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000143140>.
11. The Dakar Framework for Action: Education for All: meeting our collective commitments (including six regional frameworks for action). (2000). Paris: UNESCO.
12. World Declaration on Education for All and Framework for Action to Meet Basic Learning Needs. URL: https://www.unesco.org/education/pdf/JOMTIE_E.PDF